

LUČAC U VIZITACIJI NADBISKUPA S. COSMIJA

U povodu 300. obljetnice vizitacije 1683—1983.

Do izgradnje tvrđave »Gripe« sredinom 17. stoljeća hridine Gripe pružale su se između današnjeg Lučca i Manuša do današnje poljane I. G. Kovačića. Jedan lanac hridi u obliku luka pružao se današnjom Trpimirovom ulicom. Hrvati došavši na naš poluotok *Gripama* i *Manušu* zadržavaju predslavenski i predromanski naziv, a ovaj lanac — zapadni dio Gripa — nazvaše **Lučac**, deminutiv od *lūk*, i tako ovaj toponim vjerno odražava prirodno pružanje ove kamene kose. Romani ovaj naziv prevode u »Arcutium«. Na južnim padinama ovog luka rano se razvilo naselje Lučac. Najstariji spomen Lučca vezan je uz crkvu sv. Nikole Lučkog »de Arcutio«. Spomenut ćemo samo Reambulaciju dobara splitske crkve iz 1397. god. u kojoj se navodi njegov izvorni naziv »In Arcuzo, ubi sclavice dicitur **na luzaz**« tj. »Na A. gdje se hrvatski kaže na Lučac« (D. Farlati: *Illyr, sacr.* III str. 344). Polovicom 17. stoljeća grade se gradski barokni bedemi i tvrđave »Gripe« i »Bačvice« za obranu od Turaka. Ovom prilikom su snižene prirodne litice okolo tvrđave »Gripe« i srušene kuće koje su mogle poslužiti neprijatelju i smetati djelovanju topova. Tako je od naših spomenutih hridi i litica ostala samo niža kamena kosa nazvana »Petrića krug« (vidi Plan Splita 1926). Stare težačke kuće grade se pod ostacima ove kose i maksimalno se prilagođavaju kamenoj kosi. Tridesetih godina su odstranjeni zadnji ostaci ovog kamenog kruga i prokopana je Trpimirova ulica, a ova se prilagodila položaju starih težačkih kamenih kuća i danas je vidljiv blagi luk od istoka prema zapadu. Položaji bliže Lučcu od juga, istoka i sjevera za stare Splitčane su tzv. »**luške strane**«, a splitsko polje također »luške strane« južno od vododijelnice — od podneva — jest »**veliko luško polje**«.

Splitski nadbiskupi su povremeno išli u vizitacije svoje dijeceze tj. pregled ili obilazak. Izvještaji o vizitacijama pružaju nam mnogo vrijednih podataka ne samo o kleru, crkvama, umjetninama koje čuvaju, nego i o samom gradu, predgrađima, polju i stanovnicima. Mi ćemo se u ovom našem osvrtu zaustaviti na vizitaciji nadbiskupa (1682—1707) **Stjepana Cosmija** (u daljem tekstu Cosmi), i to samo na onom dijelu vizitacije koji govori o Lučcu i luškim stranama i o učincima ove vizitacije. G. Novak u

Povijesti Splita II za Cosmija navodi: »U nadbiskupu S. Cosmiju dobio je Split čovjeka učena, skromna, predana svojoj dužnosti, savjesna, čestita i velikog prijatelja našeg naroda«. Dalje, uz ime Cosmija vezana su mnoga spomena vrijedna djela naše prošlosti bilo na kulturnom, prsvjetnom i socijalnom polju, kao što su Ilirska akademija, gimnazija, biblioteka, odgoj glagoljaša, tiskanje hrvatskih knjiga, nahodište itd. Podržava hrvatski jezik u katedrali »*narodu na utjehu, a hrvatskom jeziku na čast*«. Split mu se odužio nazvavši jednu ulicu njegovim imenom.

Cosmi je došao u Split krajem rujna 1682, a već u listopadu počinje generalnom vizitacijom:

— 19. XI 1682. posjećuje crkve na Peristilu i izvještava da »*bratovština sv. Roka održava drugu crkvu istog sveca u predgrađu zvanom Lučac*« (ova crkva na Peristilu je danas prodavaonica suvenirna);

— 4. siječnja 1683. posjećuje crkve i kapele dolje popisane u predgrađu Lučac, i to najprije:

»*crkvu sv. Roka koju drže bratimi sv. Roka u gradu. Ima dva oltara . . . Običava ovdje neki pobožni svećenik glagoljaš kršćanski nauk djeci predavati . . . i misu govoriti. Žele stanovnici ovog predgrađa, kojih se broj dnevno povećava, da se ova kapela učini župom . . .*« Ovo nadbiskup uzima na znanje;

Neka nam nadbiskup Antun Kadčić u vizitaciji iz 1734. dopuni Cosmija: spominje ovdje odrješenje mrtvima (groblje), za veliki oltar navodi da ima ikonu B. D. M. u sredini, desno je sv. Roko, lijevo sv. Duje, drugi oltar je sv. Sebastijana s bratovštinom. Ova barokna crkva nalazila se na današnjem prolazu između Supilove i Trpimirove ulice. Srušena je u bombardiranju prošlog rata, pa je među ostalim umjetninama stradao i spomenuti poliptih iz 15. ili 16. stoljeća, od crkve su vidljivi ostaci zida sakristije.

Naš Cosmi istog dana »*posjećuje crkvu sv. Petra koja je na početku puta koji vodi k B. D. od Pojišana (de Poissan) crkva je jednostavni beneficij . . .*« (tj. ima posjede), dalje opisuje crkvu i namještaj u njoj. U vizitacijama prije i poslije Cosmija uz Titulara ove crkve spominje se toponim, neka nam opet pomogne A. Kačić »*župska crkva sv. Petra Apostola od Kukula zvanog*« — »*de Zuzulo*«. Kukul je najvjerojatnije romanski deminutiv od hrvatskog kuk. Kačić u izvještaju spominje uz Lučac i Manuš »*Luciaz et Manus*«, te daje anagrafske podatke. Ova starohrvatska crkva nalazila se na uglu između Končareve i Radovanove ulice, gdje je danas samoposluživaonica.

Cosmi istog dana »*posjećuje kapelu sv. Ante u tvrđavi prošlog rata izgrađenoj, koja se zove »Gripe«, a određena je za vojnu posadu*«. Iako je ova kapela u Gripama, koje su u luškim stranama, Cosmi je navodi na Lučcu. Kapela je prošlih godina u krugu tvrđave Gripe otkrivena, lijepo restaurirana i danas je dio Vojnopomorskog muzeja.

Cosmi ne navodi posjet staroj crkvi sv. Nikole Luškog, ali je navodi na kraju kao beneficij S. Nikole »*de Arcutio*«;

»*. . . nadbiskup hoće osobno da posjeti sve poljske kapele kojih je u prošlom stoljeću (točno 1578), kako se čita u aktima nadbiskupa Foconijsa, bilo oko 60 (šezdeset), ali vrijeme i još više ratne štete su ih sasvim*

uništile, ili su blizu rušenju, malo ih je u dobrom stanju . . . » navest ćemo one koje su u blizini Lučca i pošteđene, a jedna je i obnovljena:

6. siječnja 1683. Cosmi »posjećuje crkvu B. D. od Pojišana . . . koju u obližnjoj kućici čuvaju dva pustinjaka . . . «;

» . . . vidio je vraćajući se u grad malu kapelu S. Marije od Kopilice« (de Copilizza), ova **luška Kopilica** je odmah istočno Lučcu. Do II svjet. rata današnja Mosorska ulica nazivala se Ul. Kopilica. Napominjemo da Split ima još dvije Kopilice: (**Solinsku**) **Kopilicu** sa željezničkim kolodvorom i (**poljudsku**) **Kopilicu** iza Arheološkog muzeja. Sve tri su vezane uz male kapele, odakle im i naziv.

Istoga dana Cosmi »posjećuje kapelu nazvanu sv. Marije od Bačvica (de Botticellae) u tvrđavi prošlog rata izgrađenoj . . . a služi vojnicima koji noću čuvaju sam grad i ulaz u luku grada«. Među beneficije Cosmi navodi i Sv. Petra od Bačvica (de Butis), vjerojatno se radi o istoj kapeli koja je imala dva titulara. Položaj nekadašnjih Bačvica je današnji Park pomoraca.

15. siječnja 1683. Cosmi posjećuje ostale poljske kapele:

» . . . posjećuje crkvu sv. Marije Magdalene, beneficij nižeg klera, od ovog (klera) nedavno popravljena«, ostalo čitamo i danas na nadvratniku ove crkve pisano starim hrvatskim pravopisom »**Scto templa ovega Turci opalisce 1657, to kora magna popi ogradisce 1678**«. Važan spomen rata s Turcima.

Istoga dana posjetio je crkve Gospe od Žnjana »de Sgnan«, sv. Kuzme i Damjana i sv. Lovre od Žnjana »de Sgnan«, koje su u prošlom ratu popaljene i uništene. Na kraju vizitacije spominje i beneficij sv. Lovre kao »S. Lorenzo in Paganismo«, drugdje »Paganus« što upućuje da je u ovom dijelu Žnjana, danas **Pazdigrad**, bilo naselje (pagus = selo, paganus = seoski), a današnji Pazdigrad govori da ovdje »bazdi ograda«, žitelji su bili stočari. Crkve sv. Lovre i Gospe od Žnjana su kasnije obnovljene.

Cosmi ne ostaje samo na konstatacijama danim u izvještaju o vizitaciji, nego s njima izlazi na dijecezansku sinodu u ožujku 1688. i u glavu XXIII, točku 18. sindodalnih konstitucija unosi zaključak: »u predgrađu Lučac koje se povećava iz dana u dan hitno treba podići župu. . . «.

Kako je crkva sv. Roka bila bratimska i bez prihoda, ne želeći opteretiti Lučane »koji su siromašni«, za uzdržavanje župnika namjenjuje župi beneficij Sv. Petra »de Zuzulo« i nakon smrti uživaoca tih prihoda osniva župu 12. II 1692, a župniku priključuje beneficij. Sam akt o osnivanju župe zašluže poseban osvrt, a mi ćemo ovdje istaknuti samo nekoliko podataka:

— za predjel navodi: »na mjestu pučki nazvanom Lučac izvan bedema grada. . . «;

— za položaj crkve: » . . . određujemo kao župu crkvu sv. Petra koja se nalazi izvan gradskih bedema na spomenutom predjelu ili blizu. . . «;

— za žitelje Lučca: »Stanovnici su vrlo brojni, ali siromašni i njihov se broj iz dana u dan povećava. . . «;

— za prihode župe: » . . . pridružujemo i pripajamo prosti beneficij. . . koji je upražnjen. . . i to sa svim pravima, koristima, prihodima, . . . «;

— za župnika »... u spomenutom predjelu Lučac imenujemo i određujemo ljubljenog nam u Kristu Matu Božića, svećenika glagoljaša...«.

Cosmijev nasljednik nadbiskup S. Cupilli u svom izvještaju u Rim 1713. ... potvrđuje da je u predgrađu sv. Roka (kako zove Lučac) »Cosmi osnovao župu pod nazivom sv. Petra... i nastavlja: »kršćanski nauk se u gradu predaje i talijanski i hrvatski... u predgrađima i čitavoj dijecezi samo hrvatski« (D. Farlati: *Illyr. sacr.* III, str. 547 i 548).

Na ovom kratkom izletu u prošlost našeg Lučca s nadbiskupom Cosmijem, u samih 9 godina — od vizitacije 1683. preko sinode 1688. do osnivanja župe 1692 — dobili smo neku sliku tadašnjeg Lučca i Lučana.

Nije slučajnost da smo baš ovdje našli građane kao bratime, a ne gospodare iz centra grada, zatim iste svece sa Peristila (spomenutog sv. Roka, sv. Duju i sv. Sebastijana, također u sv. Roka i nespomenutu sv. Barbaru), ovdje smo našli Poljičane i kult njihovog sv. Jure, zatim druge pridošlice iz »turskih« strana od kojih se predgrađe iz dana u dan povećavalo Ovdje u »mletačkom« Splitu nalazimo i svećenike glagoljaše, koji su se nosili seljački obučeni u opanke, a živjeli su od motike i maškline, ipak s velikim poštovanjem susretani od Cosmija. Ove u predgrađu od onih u gradu dijelili su gradski bedemi, a od onih u zaleđu Mosor, te su baš ovi u predgrađu bili kao most na obje strane. Svi su bili jedno i oni pod Turcima i ovi pod Mlečanima, nije se hrvatski i staroslavenski samo molilo, nego govorilo i osjećalo u cijeloj dijecezi, a to nam je svojim izvještajima i djelovanjem posvjedočio i priznao jedan pošten i Mlečanin nadbiskup Stjepan Cosmi.

POPIS VRELA I LITERATURE:

Arhiv splitske nadbiskupije:

— Vizitacija nadbiskupa S. Cosmija

— Vizitacija nadbiskupa A. Kadčića

— Akt o osnivanju župe sv. Petra — Lučac

Stjepan Cosmi: *Constitutiones synodi*, Padova 1690, Split 1975.

Danijel Farlati: *Illyricum sacrum III*, Venezia 1765.

Grga Novak: *Povijest Splita*, knjiga druga, Split 1961.

Plan grada Splita 1926. godine.